

İRAN'DAKİ SİYASİ AYAKLANMALARIN COĞRAFİ YÖNLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

ANALYSIS OF POLITICAL UPRISINGS IN IRAN IN THE CONTEXT OF GEOGRAPHICAL ASPECTS

АНАЛИЗ ПОЛИТИЧЕСКИХ ВОЗМУЩЕНИЙ В ИРАНЕ С УЧЕТОМ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ

Ghadir GOLKARIAN*
Zohreh HEIDARIBENI**

ÖZ

İnsan davranışları üzerinde bazı faktörlerin etkisi kaçınılmazdır. Bu bağlamda coğrafi faktörlerin etkisi de çok eskilerden beri düşünürler ve Sosyo- kültürel ve Sosyo- psikolog araştırmacıların araştırma alanı olmuştur. Yaşam koşulları, çevre, doğa ve diğer unsurlar insani eylemlerine etki bıraktığı gibi birçok eğilimlerin de ana kaynağı haline gelmiştir. Konu itibarıyla, iklimsel koşulların ve doğal çevredeki farklılıkların insan üzerinde olan etkileri ve insanın davranışını belirli reaksiyonlar olarak ortaya koymasına neden olabilmektedir. Herodot ve Aristoteles'ten İbn Sina, Montesquieu ve İbn Haldun'a kadar düşünürler, filozoflar, politikacılar, büyük liderler ve sosyal bilimciler bile, iklim ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi araştırmışlar ve üzerinde kanaatlerini ileri sürmüşlerdir. Hipokrat ve onun takipçileri, MÖ 5. yüzyılda, iklimin ve coğrafi koşulların insan alışkanlıkları, ahlaki ve fizyolojisi üzerindeki etkisini öne sürmüşlerdir. İran, dört mevsimli bir ülke olarak aynı zamanda çok etnikten oluşan bir ülkedir. Dolayısıyla İran'da yaklaşık 2 asırdan beri siyasi alanda kendini göstermiş olan politik olaylar, devrimsel eğilimler ve protestoların gerçekleşmesinde işte iklimin ve coğrafi faktörlerin etki oranı dikkat çekicidir. İklimin insanla bağlı olarak davranış özellikleri üzerindeki etkisi ile elverişli ve motive edici coğrafi temellerin varlığı da hareketlerin ve isyanların oluşmasında rol oynamıştır. İran'ın coğrafi yapısına bakılınca, tam bir kavşak niteliğine sahiptir. Bundan dolayı saldırıların, askeri savaşların ve kültürel karşılaşmaların merkezi haline gelmiş ve yıllarca

* **ORCID:** 0000-0003-3801-7089, Prof. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lofkoşa- KKTC, ghadir.golkarian@neu.edu.tr

****ORCID:** 0000-0002-6429-8614, Dr. Payame Noor University, Political Sciences Faculty, Geopolitic Dep., Tehran- IRAN, being4me2331@yahoo.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Golkarian, G. & Heidaribeni, Z. (2023). İRAN'DAKİ SİYASİ AYAKLANMALARIN COĞRAFİ YÖNLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (59), 112-133. DOI: 10.17498/kdeniz.1354719

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

birçok dış etkenlerin etkisine maruz kalarak gerek etniksel gerekse de dinsel değişimleri tecrübe etmiştir ve etmektedir. Bu yüzden İran'ın demografisi farklı ve çok milletlerden oluşan bir ülke sayılmaktadır. Dolayısıyla toplumsal çeşitliliğe neden olan biyolojik ve coğrafi çeşitlilik, farklı coğrafi bölgelerdeki topluluklara özel ve benzersiz bir kimlik kazandırmıştır. Böyle bir durumda meşru hareketin ana aktörleri, diğer coğrafi bölgelerin ve etnik grupların İran'ın statüsünü iyileştirme ve iktidara katılma motivasyonunu oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: İran'daki devrimler, mekânsal davranışın coğrafyası, iklim, siyasi eylemler

ABSTRACT

The influence of some factors on human behavior is inevitable. In this context, the effect of geographical factors has been the research area of thinkers, sociocultural and socio-psychological researchers since ancient times. Living conditions, environment, nature, and other factors have influenced human actions and become the main source of many trends.

In the 5th century BC, Hippocrates and his followers postulated the influence of duality and geographical conditions on human habits, morals, and physiology. Iran, where four seasons are experienced, is also a multi-ethnic country. Therefore, the impact of climatic and geographical factors on the realization of political events, revolutionary tendencies and protests that have manifested themselves in Iran's political arena for about 2 centuries is remarkable.

Considering its geographical structure, Iran is a complete crossroads. For this reason, it has become the center of attacks, military wars, and cultural encounters, has undergone both ethnic and religious changes over the years, and has been exposed to many external influences. Therefore, Iran is considered a multi-ethnic country with different demographics. Thus, the biological and geographical diversity that gave rise to social diversity gave different and unique identities to the communities in different geographical regions.

Keywords: Revolutions in Iran, geography of spatial behavior, climate, political actions

АННОТАЦИЯ

Влияние различных факторов на человеческое поведение неизбежно. В этом контексте воздействие географических факторов давно является объектом исследования философами, социокультурными и социальными психологами. Условия жизни, окружающая среда, природа и другие элементы не только влияют на человеческие действия, но и лежат в основе многих тенденций. В данном контексте климатические условия и различия в природной среде могут влиять на поведение человека и вызывать определенные реакции. Начиная с древних времен, философы, мыслители, политики и социальные ученые, такие как Геродот и Аристотель, а также более поздние ученые, такие как Ибн Сина, Монтескье и Ибн Хальдун, исследовали связь между климатом и человеческим поведением и выражали свои мнения на этот счет.

Гиппократ и его последователи в V веке до н. э. подчеркивали влияние климатических и географических условий на привычки, мораль и физиологию человека. Иран, являющийся страной с четырьмя сезонами и населенный множеством этнических групп, заслуживает особого внимания. В течение примерно двух веков политические события, революционные тенденции и протесты, происходившие в Иране, привлекли внимание к важности климата и географических факторов. Воздействие климата на человеческое поведение, в сочетании с наличием благоприятных и мотивирующих географических основ, играет важную роль в возникновении движений и восстаний.

Географическая структура Ирана делает его перекрестком. Поэтому Иран стал центром атак, военных конфликтов и культурных встреч, и многие годы подвергался воздействию различных внешних факторов, что привело к этническим и религиозным изменениям. Из-за этого Иран считается страной с разнообразным населением, состоящим из множества национальностей. Следовательно, биологическое и географическое разнообразие, которое вызывает социокультурное разнообразие, придают различным общинам в различных географических регионах уникальную и индивидуальную идентичность. В такой ситуации ведущими актерами легитимных движений стали представители различных географических регионов и этнических групп, мотивированные улучшением статуса Ирана и участием в политических процессах.

Ключевые слова: Революции в Иране, география пространственного поведения, климат, политические действия.

GİRİŞ

İnsan ile çevresindeki fiziksel çevre arasındaki yakın ilişki, arka planın insan davranışının ve kişiliğinin oluşumunda temel bir eksen olarak belirleyici rol oynamasına neden olmuştur. Böylelikle bizzat çevre, insan etiğinin gelişmesinde ve evriminde temel faktör olabilir. Bu arada natüralist ekollerin uzmanları da insan davranışı ve kişiliğindeki farklılıkları ve bunların çeşitli iklimsel ve doğal bağlamlardan nasıl etkilendiğini açıklamaya çalışıyor.

Öte yandan mekânsal davranış coğrafyası uzmanları, hava durumu, iklim koşulları, yiyecek kaynakları ve diğer maddi olanaklarla birlikte fiziksel çevrenin, onlarla bağlantılı bir şekilde insanların kişiliğini etkileyebileceğine inanıyor.

İran'ın farklı iklimlere sahip bir ülke olduğu kritik konuyu göz önünde bulundurarak, bu coğrafi çeşitliliğin bu toprakların insanların davranışlarında nasıl oluştuğunu düşünelim. Bu ülkenin tarihine, kültürüne, kaderine, siyasetine ne kadar etki etti diye sorulmalı. Elbette bu sorunlarla nasıl başa çıktığımızı dikkate alarak, konunun bir fırsata mı yoksa bir tehdide mi dönüştüğünü açıkça ortaya koyuyor. İran'daki iklim çeşitliliği meselesi de bu konulardan biri; bununla nasıl yüzleşeceğimiz konusu ise meseleye dair algımıza bağlıdır.

İşte konuyla ilgili gerekli argümantasyon bağlamında İran'ın siyasi geçmişine en kısa dönem olarak 100 yıla aşkın süreci ele almak doğru olur. Bu süreç için İran arazisi içinde yer almış olan Azerbaycan, Küdistan, Beluçistan, Gilan, Tabaristan, Horasan, Huzistan gibi vilayetlerde gerçekleşmiş olan isyanlar, milli şüura bağlı olan ayaklanmaların hepsinde coğrafi etkenlerin daha bariz şekilde etki olduğunu tespit etmek mümkündür.

Molla Mustafa Barzani, Hiyabani, Kuçek Han-i Cengeli, Şeyh Hazal, Simitgo ve bunun gibilerinin liderliğinde gerçekleşmiş olan uyanış ve ayaklanmaların kabuğu altında coğrafi etkenler (merkezden uzaklık, medeni haklarda eşitsizlik, sınır ülkelerden etkileşim, dağlık veya sert iklimi olan zor yaşam koşulları vs.) bulunmaktadır.

Kritik nokta, uzak illerde -sınırlara yakın bölgeler- yaşanan huzursuzluk, protestolar ve isyan olaylarının yeni olmadığını göz ardı etmemektir. Kürtler, Azeriler, Türkmenler ve Beluçlar da Araplar gibi bazen itirazlarını gösteriyorlar. Bu kritik konu bizi bu araştırmada İran halkının siyasi tepkileri üzerinde coğrafi ortamın etkisini ifade etmeye yöneltmiştir.

Konu itibarıyla, İran'daki geçmiş isyanların tanımı bağlamında yapılan bu araştırma işte yeni bir analiz ve detaylı inceleme olanağını sağlamaktadır.

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

Problem analizi ve araştırma temelleri

İklimsel çeşitlilik bir ülkenin siyaseti için hem fırsat hem de tehdit olabilir. Sorunu fırsata ya da tehlikeye dönüştürmek, o toprakların insanların ortaya çıkan sorunlarla nasıl baş ettiğini netleştirecektir. İran'ın çeşitli iklimlerden oluşan bir ülke olması ve bu farklılıkların göz ardı edilmesi, ayrıca potansiyelin olumlu yönde kullanılmasına yönelik kapsamlı bir plana sahip olunmaması, etnik azınlıkların kendilerini ayrımcılığa maruz görmelerine neden olmuştur. Ayrımcılığa uğradıkları ve kamu tesislerine sahip olma konusunda başta merkezler olmak üzere diğer bölge insanlarıyla büyük bir farka sahip oldukları duygusu, halk ayaklanmalarına ve protestolara neden olmuştur.

İran'daki meşrutiyet devriminden sonra, Rıza Şah Pehlevi'nin hükümdarlığı ve Rıza Şah'ın politikalarının uygulanması sırasında, İran'ın diğer bölgelerindeki çoğu insan kendilerini diğerlerinden daha zayıf ve daha mahrum görüyordu. Aynı durum farklı coğrafi bölgelerdeki potansiyelin merkezi hükümete yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmesine neden oldu.

1979 devrimi ve İran İslam Cumhuriyeti'nin iktidara gelmesinden sonra yerel özerkliğe ulaşma yönünde hareketler ortaya çıktı. Azerbaycan, Kürdistan, Huzistan, Sistan ve Belucistan, Türkmen Sahra gibi bölgelerde pek çok siyasi-toplumsal çalkantıya sahne olan açık örneklerdir.

Sözlü ve ifadesel şikâyetler, muhalif parti ve grupların kurulması, yayın ve dergilerin yayınlanması ve muhalif yazıların yazılması, komşu ülkelere yönelme, isyanlar, ayaklanmalar, terör ve ordu ve hükümet güçleriyle karşı karşıya gelme, bombalamalar ve intihar saldırıları, özerkliğin çeşitli biçimleri, bölücülük vb. bu protestoların işaretleridir ve bir şekilde kendilerini göstermişlerdir.

Araştırma yöntemleri

Bu çalışmada araştırma yöntemi analitik-betimsel araştırma yöntemi olup, sorunların analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İran'daki hareketin kavramları ve coğrafi arka planın bu kavramlardaki rolü ve ilişkisine dayalı tanımlar, araştırmalar ve teoriler kitaplardan ve bilimsel kaynaklardan çıkarılıp analiz edilmiştir. Yanı sıra, tarihsel yönden sağlam ve kesin örnekler ve ispatlanmış siyasi, sosyal, ekonomik konular da ele alınmıştır.

Araştırma soruları ve hipotezler

A) İran'ın komşu ülkelerle olan iklimsel, kültürel ve dini ortaklıkları siyasi harekete neden oldu mu?

b) İran'ın siyasi hareketlerinin temelinde coğrafi ve iklimsel farklılıklar mı var?

Hipotez A: Komşularla olan etnik, dinsel, dilsel vb. ortaklıkların İran'daki ayrılıkçı hareketlerin nedeni olduğu görülmektedir.

Hipotez B: İran halkları arasındaki coğrafi ve iklimsel farklılıkların memnuniyetsizliğe, çatışmalara, merkezi hükümetle çatışmalara, kurtuluş hareketlerine, ilhak hareketlerine, özerkliğe, bağımsızlığa vb. yol açtığı görülüyor.

Teorik temeller

İnsan, çevreden kolayca etkilenen bir yaratıktır. Aslında insanoğlunun yaşadıkları ortamda kişiliği oluşur. Eğitim bilimcileri insan yaşam ortamını iki türe ayırmışlardır: A- Sosyal çevre, B- Coğrafi (doğal) çevre.

Bu konu o kadar hayati önem taşıyor ki, diğer bilgilerin yanında yeni "ekoloji" bilgisi de ortaya çıkıverdi. Dolayısıyla "insan ekolojisi" insanın çevreye olan etkisini ve çevrenin insan üzerindeki etkisini araştıran bir araştırmadır.

Ekoloji uzman olan Roger, çevre, yalnızca insan dünyasının maddi olanaklarını ve atmosferini değil, aynı zamanda maddi olmayan nesnelere (kültür) de içermektedir. (Rogers, 1977, s. 299)

Coğrafi çevreye dikkat etmek sadece jeopolitiğin çalışma alanına özgü değildir; bunun yerine Herodot ve Aristoteles'ten İbn Sina, Montesquieu ve İbn Haldun'a kadar düşünürler, filozoflar, politikacılar, eski liderler, sosyal bilimciler bile iklim ile insan davranışı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.

MÖ 5. yüzyılda Hipokrat okulunun takipçileri, hava durumu ve coğrafi koşulların insan alışkanlıkları, ahlakı ve fizyolojisi üzerindeki etkisini öne sürmüşlerdi. Düşünürler ve bilim adamları, yaşam, hava ve coğrafi koşulların insan yaşamı üzerine ve kişilik oluşumuna önemli ölçüde etkili bıraktığına inanmaktadırlar. Örneğin Aristoteles insan ve çevrenin birbirinden ayrılamaz olduğuna inanıyordu. Ona göre insan coğrafi faktörlerden (doğal çevre) ve siyasi kurumlardan etkilenir. (Sina, 1991, s. 213) Alternatif olarak Watson gibi insanlar, çevrenin insan davranışını şekillendirdiğine ve insan davranışının çevreyi kontrol ederek değiştirilebileceğine inanıyorlardı.

Coğrafi teori

Coğrafya ve iklimin insan davranışını nasıl etkilediğini önemseyen milletlerin ve insan uygarlığının siyaseti ilk aşamalardan başlamış ve giderek bilimsel araştırmalara dayalı olarak önemli bir büyüme noktasına ulaşmıştır. Esas olarak bilim ve disiplinlerde uzun bir geçmişi vardır. (Mir Heidar D. , 1977, s. 8)

MÖ 5. yüzyılda Hipokrat "hava, su ve yerler" üzerine bir inceleme yaptı ve Herodot bunu tarihinde kullandı. "Aristoteles" "Siyasi Coğrafya" adlı yedinci kitabında iklim ve özgürlük arasındaki ilişkiye dair bir teori geliştirdi. (Duverge, 1988, s. 36) Platon, Ütopyanın denize kıyısı olan bir yer olmadığına, yabancıların buraya girip yeni alışkanlıkları yayarak vatandaşların manevi birliğini bozarak tehlike yaratabileceğine inanır.

Siyasi Coğrafya adlı kitapta en çok dikkat çeken nokta, büyüklük ve coğrafi konum olmak üzere iki faktöre yer verildiği önemseniyor. Elbette başlangıçta coğrafi faktörlerin etkisinin cebirsel bir form olduğu düşünülüyordu. Ancak çevrenin ulusların siyasi gücü üzerindeki etkilerini sistematik olarak sınıflandırmayı ve incelemeyi başaranlar "Reitzel" ve onun halefleri oldu. Reitzel'in Nazi liderleri, doğa yasalarına göre Almanya'nın büyüdüğünü ve komşu ülkelere saldırdığını iddia ediyordu ve işte bu konu Reitzel teorisine dayanıyordu. (Mir Heidar H. , 1977, s. 13)

Artık çağdaş ve günümüz çalışmalarda ise coğrafyanın çeşitli bilim ve disiplin türleri üzerindeki etkisi ile iklim ve coğrafyanın etkisi dolaylı olarak incelenmiş ve etki boyutlarının çeşitli politik ve entelektüel kategorilerini oluşturmuştur. (Duverge, Political Sociology, 1988, s. 37)

Karl Haushofer'e göre jeopolitik, coğrafya ve siyaset arasındaki ilişkinin incelenmesidir ve coğrafi konumun siyaseti nasıl belirlediğini göstermelidir. (Qavam, 2007, s. 90)

İklim determinizmi ekolünün fanatik öncülerinden Amerikalı coğrafyacı, meteorolog ve kâşif Ellsworth Huntington (1876-1947), bu doğa olayını düzensizliklerin, tarihsel olayların ve insan eylemlerinin biçimlerinde açık ve belirleyici bir faktör olarak görüyor. Hatta medeniyetlerin doğuşunda ya da yok oluşunda ritmik bir faktörün olduğunu iddia ediyor. Dolayısıyla Huntington bu hipotezle birçok tarihsel olguyu haklı çıkarabileceğini iddia etmiştir. (Golkarian, Iran's Strategy and Perspectives in Lobbying, 2019, pp. 383-399)

Ona göre Yahudilerin göçü, Tevrat'ta belirtildiği gibi, yaşadıkları yerdeki nem değişikliği ve kuraklıktan kaynaklanmakla birlikte, diğer toplumların da işgalci haline geldiğini düşündürmektedir. Ona göre Moğolların ve Barbarların Batı Avrupa'yı istila etmesi,

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

onların asıl topraklarının kurumasına neden olmuştur. Tüm toprak genişletme çabalarının ve işgal gibi savaşların temel sebebini bu olaylara bağlıyor. Ayrıca Doğu-Kuzey-Batı topraklarının giderek kuruduğunu iddia ediyor. Bu nedenle uygarlık merkezlerinin Mısır, Babil ve Yunanistan'dan hareketini; Yunanistan'dan Roma'ya, Roma'dan Fransa'ya; Fransa'dan İngiltere'ye, İngiltere'den Amerika'ya ulaşımını bu rota üzerinden haklı gösterilebiliyor. (Kaviani Rad, 2007, s. 25-39)

Montesquieu “Kanunların Ruhı” kitabında sıcak havanın gevşekliğe yol açtığından bahsetmiştir. Soğuk havalarda o yerlerin sakinlerini az çok yoğun hale getiren bir etkidir. Bu konu farklı ülke ve ülkeler karşılaştırılarak kanıtlanmakta ve bir ülkenin sıcak ve soğuk bölgeleri karşılaştırıldığında belirtilen sonuç elde edilmektedir. Çin'in kuzey uluslarının cesareti ve çalışkanlıkları, o ülkenin güney uluslarından daha fazladır ve hatta gezegenin kuzeyinde yaşayanların hareketi, güneyinde yaşayanlardan daha fazladır. Geniş bir ılıman bölgenin bulunmaması ve iki ılıman ve tropik bölgenin varlığı nedeniyle Asya ülkeleri galip ve mağlup olmak üzere iki ana bölgeye bölünmüştür. (Montesquieu, 1991, s. 449)

Aristoteles, herhangi bir ülkede arzu edilen ilk tanımlayıcının, o ülkedeki insanların sayısı ve niteliği olduğuna inanır. Ülkenin kapsamı ve tanımlayıcıları ikinci tanımlayıcılar olarak kabul edilir. Ona göre bir ülke, sınırlı ve dengeli bir nüfusa sahip olan, büyüklük sahibi diğer ülkelerden daha güzel ve mükemmel sayılabilir. Bir ülkenin büyüklüğünün bitki, hayvan ve insan sayısı gibi sınırları vardır. Arazi mümkün olduğu kadar halkının ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlarla sahip olmalıdır. Genişliği herkesin mutlu, yüksek fikirli ve ölçülü bir hayat yaşamasına olanak sağlamalıdır. (Aristotle, 1985, s. 292)

İran'daki siyasi ayaklanma ve hareketler

Konuyu anlamak için İran'ın siyasi hareketlerini araştırmak ve bunlarda coğrafya etkisinin (kapsam, rota, konum) izlerini bulmak gerekiyor. Modern devletin ve iktidar tekelinin ortaya çıkışından sonra günümüz İran'daki katılım krizinin başlangıcı gerçekleşmiştir. Her zaman iş birliği içinde olan ve ülkenin çeşitli işlerine karşın gruplar artık siyasete katılmaktan kaçınıyor. İşte bu yaklaşım sonuç olarak ulusal bir eşitsizlik duygusunun tezahürüdür. Çünkü ülke düzeyinde uygulanan politikalar çifte standart yaratarak ayrımcılığın önünü açıyor. Hükümetin uyguladığı prosedürler İran'ın etnik grupları, sınırlara yakın şehirleri ve coğrafi geçmişleri dikkate alınmaksızın uygulanıyor. Asimilasyon politikaları dil, din, etnik köken ayrımı yapılmaksızın uygulanıyor. Bu, merkezi bir siyasi sistemin yaratılmasıyla orta çıkan sınıf ve grup için eşitsiz fırsatlar sağlıyor. Bu tür adaletsizlik ve eşitsizliğin her zaman, farklı düzeylerde çözülmemiş şikâyetler de dahil olmak üzere sonuçları oluşturmuştur.

İran'daki ayaklanmalardan ve devrimci hareketlerden biri de meşrutiyet devrimidir. İran ile Avrupa arasındaki ilişkilerin genişlemesi sonucunda toplumsal yapı çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Dolayısıyla İran'ın entelektüel ve kültürel sisteminde bir dönüşüme neden olmuştur. Bu hareketin kritik sonuçlarından biri de Nasrettin Şah Kaçar döneminde yeni fikirlerin ortaya çıkması ve modernite aydınlar, Batı hukukunu, özgürlüğünü, adaletini vb. çekinerek ya da akılsızca savundular ve kendi kavramlarına büyük önem vererek asıl konuyu saptırmış oldular. Sonuç olarak İran toplumu da bu değişimden etkilendi. Ülkenin kültürel yapısının dönüştürülmesinde önemli rol oynayan Naseri döneminde, entelektüel çabalara paralel olarak gazete ve kitap yayınlamak, yeni okulların açılması gibi yeni kurum ve kültürel olgular yaygınlaştı. Bir başka ifadeyle Meşrutiyet Devrimi'nin fikri-kültürel temelleri entegrasyon dürtü sonucu, Kaçar döneminin siyasi-ekonomik gelişmelerinden, modernizmden, reformist düşüncenin ortaya çıkışından, yeni fikri ve kültürel kurum ve

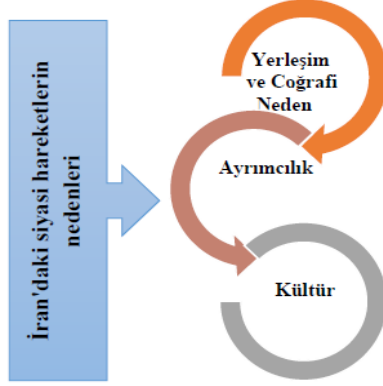
olguların oluşmasından ve son olarak ülke çapındaki birleşmeden etkilenmiştir. (Khodrizadeh, 2007, s. 83-94)

Sayı	Parti ve Grup adı	Siyasi isyanın lideri	Protesto niteliği	Yıl
1	Meşrutiyet	Sattar Han ve Bakır Han	Muhammed Ali Şah'ı protesto ediyorlar. Tebriz'de 10 ay direniş sürüyor.	1908
2	Demokratik Mezhep Ayaklanması	Şeyh Muhd Hatani	1919 anlaşmasına aykırı olarak Azerbaycan'ın adının Azadistan olarak değiştirilmesi ve özerkliği	1920
3	Sağ Fraksiyon	Şeyh Hazal	Huzistan bölgesi ayaklanması	1920
4	Türkmen aşiret isyanı	Osman Ahund	Bağımsızlık bildirgesi talebi	1925
5	Kaşkayı, Hamsa, Baharlı, aşiretleri isyanı	Savlet et-dovley-i Kaşkayı	Rıza Şah'ın yerleşim eylemlerine karşı gelme ve Tahta Kapu ve İngiliz istilasına karşı çıkan göçebeler	1922
6	Sağ Fraksiyon	Simko (Simitqo)	Kürt Bağımsızlığı isteniyor	1920
7	Sağ eğilimli Ulusal Demokrat Parti	Dost Muhammed Han	Rıza Şah Pehlevi'ye karşı isyan	1918
8	Sol eğilimli Ulusal Demokrat Parti	Mirza Kuçek Han	Gilan bölgesinde Gilaki Milliyetçi Hareketi	1920
9	Azerbaycan Demokratik Parti	Muhammed Cafer Pişeveri	Azerbaycan'ın Özerk Hükümetinin Kuruluşu	1920-45

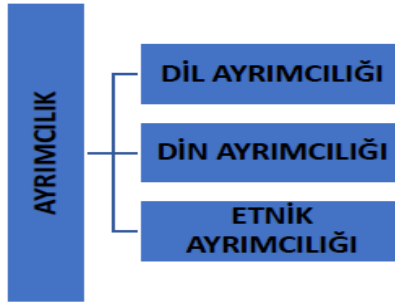
Şekil 1: 1900'den 1980'e İran'ın önemli hareketleri
Araştırma bulguları (Hareketlerin ortaya çıkmasını etkileyen faktörler)

İran iç politikası ve çok etnik ülke olmasına rağmen hiçbir zaman barışçıl bir ülke olamadı. Bu topraklarda pek çok gerilim ve hareket ortaya çıkmış ve bütün hareketler bir nehrin kolları gibi birbirini bularak kendi yollarını izlemiştir. Belki de ülkenin dört mevsim iklimiyle ilgili bu gerilim ve hareketlerin nedenlerini dikkate alıp araştırmak ya da isyanların neden- sonuç konusunu çevresel determinizmi sebep olarak görmek gerekiyor. Bazıları çeşitli siyasi hareketlere dahil olan etnik grupların çeşitliliğini göz önünde bulunduruyor. Elbette İran'ın çeşitli etnik grupların ve dinlerin bulunduğu bir ülke olduğunu da söylemek gerekir. Bu arada bir kısım araştırmacılar isyanların ortaya çıkmasında başka nedenlerin de etkili olduğunu düşünebilirler. Araştırma tartışmasının konusu coğrafi bağlam perspektifinden olduğundan diğer faktörlere de hızlıca göz atılarak konu ele alınacaktır.

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

Grafik 1: İran'daki Siyasi Hareketle

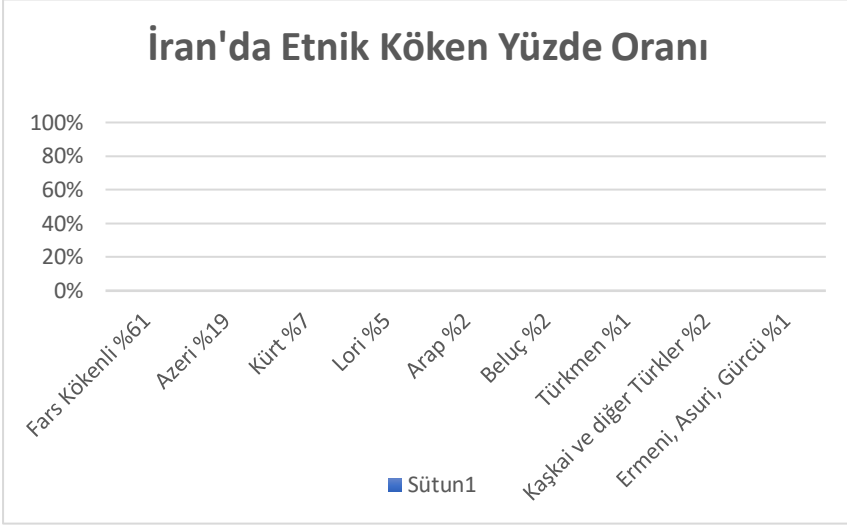

Grafik 2: İran'da Ayrımcılık Türleri

Ayrımcılık

Ayrımcılık, bir grubun üyelerinin veya a bir ulusun yurttaşların arasında eşitsizlik uygulama ve de başkalarına sağlanan fırsatlardan yararlanma hakkının reddedilmesi anlamına gelir. (Giddens, 2010, s. 263)

Başkalarına karşı önyargı ve üstünlük duygusu her zaman memnuniyetsizliğe neden olur ve farklılığın temelini oluşturur. Bazen bu ayrımcılık dilsel, etnik ve hatta dinsel farklılıklar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Din veya etnik köken çoğunlukla tesislere daha fazla erişime sahiptir ve esas olarak politikada yer almaktadır.

Grafik 3: İran'da etnik köken yüzdesi

Etnik ayrımcılık

İran'da ve dünyanın diğer bölgelerindeki etnik-kültürel çeşitliliğin nedenleri insan doğasında aranmalıdır. İran'ın tarih boyunca sahip olduğu jeopolitik durumu, bu ülkeyi göçebe ve işgalci güçler ve milletler için çekici hale getirmiş ve İran'ın kültürü ve sosyal yapısı üzerinde önemli ve derin bir etki bırakmıştır. Geçtiğimiz üç bin yıl boyunca bu topraklarda her zaman çeşitli etnik grupların varlığı ve yerleşimi gerçek bulmuştur. İran'ın nüfusu dil, giyim, din ve hatta fiziksel özellikleri açısından çok çeşitli bir yapıya sahip olduğundan etnik çeşitliliğe de fazlasıyla sahiptir. Pek çok bilim adamı ve araştırmacı, İran'ın nüfus yapısını etnik grupların birleşimi olarak tanımlamaktadır.

Etnik ayrımcılık, bir topraktaki bir aşiret veya kavim üyelerinin başkalarına sağlanan fırsatlardan yararlanma hakkını göz ardı eden davranışlardır. Ayrımcılık, önyargının ötesine geçerek, ayrımcı duygu ve düşüncelerin eylem ve davranış düzeyine dönüşmesini ifade eder. (Aein Dost, 2012, s. 57)

Dilsel ayrımcılık

Elbette her ülkenin resmi ve idari iletişim için resmi bir dili vardır. İran'da Farsça resmi dil olarak tanınmakta ve kültürel, tarihi ve kamusal dil olarak kabul edilmektedir. İran'daki eğitim sisteminde çok sayıda etnik kökene ve ulusal-yerel dillere rağmen Farsça dili hâlâ zorunludur. (Bates, 1996, s. 419-426)

Fars dili, İran topraklarının adı ve kültürüyle derinden bağlantılıdır. Bu dil sadece konuşma dili değil, aynı zamanda diğer dil ve lehçelerle de akraba olan tüm İranlıların ve Farsça konuşanların tasavvuf, tarih, şiir ve kültür dilidir.

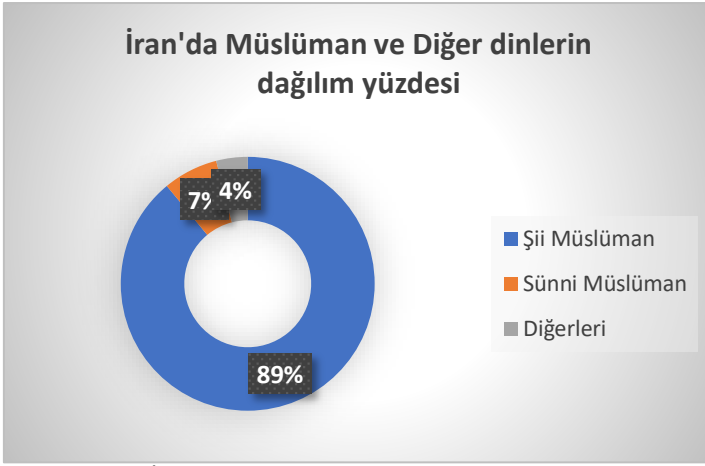
Etnik gruplar arasındaki dilsel ve kültürel farklılıklara rağmen Farsça tüm azınlıkların birinci dilidir ve yasal ve resmi dil olarak kabul edilmektedir. Ancak Fars dilinin

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

resmi dil olarak idari ve eğitimsel kullanıma hâkim olması, diğer etnik ve yerli dillerin ciddi ayrımcılığa uğramasına neden olmuştur. (Güldiken, 1998, s. 27-35)

Dini ayrımcılık

İslam dini, İran'daki tüm etnik grupların mutlak çoğunluğunun dini sayılarak, en fazla Şii mezhebi yaygındır. Ancak ülke anayasasında İslam'ın yanı sıra Hıristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüştlük gibi diğer dinler de resmi dinler olarak listeleniyor. İran'daki Müslümanların çoğunluğu göz önüne alındığında İran'daki kimlik unsuru ile sosyal ve siyasi bütünleşme faktörünün dini ortaklıklar olduğu söylenebilir. Ancak bu olayda bir çelişki bulunmaktadır. Örneğin bir Müslüman başka bir dinden biriyle evlenmek isterse onun evliliği onaylanmaz, bu da dini ayrımcılık sayılır. Dini konularda ve dini kimliğe ilişkin yeni düşünceleri İslam'dan Hıristiyanlığa veya diğer dinlere dönüştürmek de suç sayılıyor.

Grafik 4: İran'da Müslümanların ve diğer dinlerin yüzdesi

Bu arada İran'da bazı insanlar tarafından resmi olmayan dinler de benimseniyor. Bunlar arasında, Bahai dini olarak adlandırılabilen dinin mensupları, din ve inançlarını yaydıkları için ülke çapında suçlu sayılıyor ve vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmaktadırlar. Bu nedenle Bahai dininin pek çok mensubu ülkeyi terk etmek zorunda kalmaktadır.

Kültür

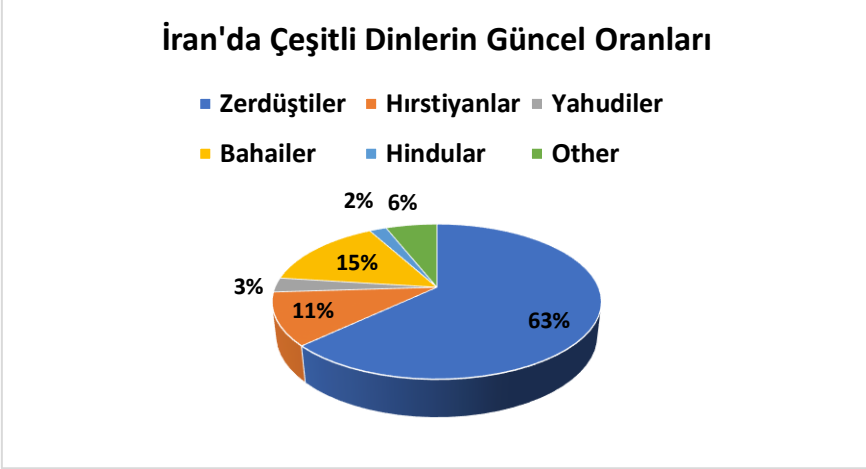
İran kültürel açıdan oldukça çeşitli kültüre sahip bir ülke sayılıyor. Dolayısıyla ülke genelinde yaklaşık 140.000 yaşanabilir nokta bulunmaktadır. Dil ve lehçe göstergelerine göre İran'da 20 ile 60 arasında dil ve 70.000'den fazla lehçenin bulunması, bu topraklardaki kültürel çeşitliliğin göstergesidir. Genç ülkelerdeki kültürel çeşitlilik esas olarak diğer ülkelerden gelen göçmenler tarafından gerçekleştirilmektedir.

ABD bir örnektir. Ancak İran'daki kültürel çeşitlilik son zamanlardaki göçlerden kaynaklanmıyor. Tarihi kaynaklara bakılarak bugünkü İran topraklarının asıl yerleşenleri Medler ve Aryanlardır. İran Kültürel açıdan adeta bir rengârenk yelpzeyi oluşturuyor ancak Farslardan sonra en çok etnik ise Kürtler ve Azerilerdir.

İşte bu etnik gruplar 3.500 yıldan fazla bir süredir İran topraklarında yaşıyorlar. Objektif bir gerçeklik olan bu topraklarda herkes kendisini İranlı olarak görüyor. İran

tarihinde Avrupa milleti kavramı ve modeli Rıza Şah döneminde bu topraklara girmiştir. Artık ulusal kimlik bir bütün olarak oluşturulmuş ve kabul edilmiştir.

Bu nedenle İran'da etik artık kendisini tek ülkeye, tek bayrağa ve tek dile tabi görmek zorunda kalmaktadır. Elbette bu model belirli oranda kültürel çeşitliliğin zayıflamasına yol açmıştır. Başka bir deyişle, resmi ulusal kimlik güçlense de birçok etnik köken ve kültür seyreltilmiş durumda kalmıştır. Böyle bir durumda ırk ayrımcılığı başlamış ve İranlı etnik gruplar arasındaki ayrımcılığın nedeni, İran'da son yüz yıldır kültürel çeşitliliğin kötü yönetilmesidir.

Grafik 5: İran'da diğer dinlere mensup olanların sayısı

Coğrafi faktörler

1906-1921 yılları arasında İran'ın Kürdistan, Azerbaycan, Beluçistan ve Huzistan gibi bölgelerinde farklı nitelikte birçok akım ve hareket meydana geldi. Buradan hareketle, farklı ve ayrılıkçı hareketlerin ve ayaklanmaların oluşumunda coğrafi faktörlerin etkisi, araştırmanın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Coğrafi konum, bir ülkenin siyaseti için hem fırsat hem de tehdit olarak iki şekilde ortaya çıkabilir. O coğrafyanın insanların bu sorunlarla baş etme biçimi, sorunun bir fırsata mı yoksa bir tehdiye mi dönüştüğünü açıkça ortaya koyuyor.

İran tarihinde kaydedilen yerel özerkliğe ve hatta anayasal devrime ulaşmayı amaçlayan hareketlerin kökleri coğrafi bağlamdan kaynaklanmaktadır. İran çok büyük bir ülke ve farklı bölgelerin geçmişinden ve konumundan kaynaklanan farklılıkları göz ardı etmek, mevcut potansiyelleri kullanmak ve olumlu yönde yönlendirmek için kapsamlı bir plana sahip olmamak, ülke için bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Bunlarla birlikte dil, din, etnik ayrımcılık da uygulanırsa, kuşkusuz tüm fırsatlar tehdiye dönüşecektir. İncelenen alanlar, ülke sınırlarına yakın alanların ve coğrafi konumlarının finansal kaynaklara erişim ve dünyanın diğer bölgeleriyle iletişim sağladığını göstermektedir.

Gilan bölgesinin coğrafyası

Gilan ili, Hazar Denizi'nin güneybatısında ve Alburz Sıradağlarının kuzey yamaçlarında yer almaktadır. Bu il 13952 kilometrekarelik bir alana sahiptir, dolayısıyla güney Alborz Sıradağları ve Taliş dağları ilin batı kenarını kaplamaktadır. Hazar Denizi seviyesinin altında yer alan Gilan Ovası, ilin kuzeybatı ve doğusunda dar bir kıyı şeridi oluşturur. Bu geniş duvar, kıyı ovalarını İran'ın orta platosundan ayırıyor. Ancak Sefidroud Nehri bu dağ barajını

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

böler. İran'ın merkez platosu ile Gilan eyaletindeki Hazar Denizi kıyıları arasındaki tek bağlantı olan Mencil Vadisi'ni oluşturur. (Tahbaz & Jalilian, 2013, s. 26-52)

Türk bölgelerinin coğrafyası

Azerbaycan Türkleri İran halkı arasında yüksek bir sosyal konuma sahiptir. Azerbaycan Türkleri gerek siyasi, entelektüel, dini gerekse bilimsel ve kültürel elitleri olarak tanımlanmaktadır. İran'da yaşayan Azeri Türkleri ulusal ve yerel düzeyde önemli sosyal çalışmalara sahiptirler.

İran'ın ulusal bileşiminde, İran'ın kuzeybatı kesiminde, Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Erdebil, Zencan ve Gilan'ın batısında, Kazvin vilayetlerinde Farslardan sonra en büyük etnik grup olup, devamı Hamdan vilayetine kadar uzanmaktadır. Ayrıca Tahran, Kum ve Arak şehirlerinde de pek çok kişi sosyal entegrasyona dahil ediliyor. (Yagoubi Fazl, 2007)

Doğu Azerbaycan eyaleti 46934,5 kilometrekarelik bir alana sahip olup ülkenin kuzeybatısında yer almaktadır. Bölgenin yüksekliği deniz seviyesinden yaklaşık 1380 metre yükseklikte ve en yüksek noktası Sahand Zirvesidir. Araz Nehri, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri ile kuzey sınırını oluşturur. (Zendehtel, Tarakemeh, & Masoumi, 1997, s. 27)

Bahtiyarı göçebe ve aşiret Coğrafyası

Genel olarak ülkenin güneybatısındaki Bahtiyarı aşiretinin yerleşim alanı, Çaharmahal ve Bahtiyarı ile Lorestan'ın kuzey ve doğusundaki iki dağlık ve yüksek arazi ile Huzestan'ın batı ve güneyi Boyer- Ahmet ve Kohgiluyeh'in tropik ovaları arasında yer almaktadır. Daha sonra batıya ve güneye doğru Huzistan'ın alçak ve alüvyonlu ovasına doğru devam eder. (Manouchehr & Moshiri, 1997, s. 148)

Genel olarak Bahtiyarı etliğinin yerleşim alanı farklı bölgelere bölünmüştür: kuzeyden Necefabad, Daran ve Aliguderz'a; doğudan İsfahan, Şahrıza ve Borujen'e; Güneyden Semirom, Lordegan ve kuzey yönünden Kohgiluyeh ve Boyer-Ahmet eyaletlerine, son olarak batı ve güneybatıdan Ramhormoz, Şuşter, Dezful gibi Huzestan'ın doğu şehirlerine ve bunların arasındaki bölgelere ulaşır. (Manouchehr & Moshiri, General Sociology, 1997, s. 149)

Sistan ve Beluçistan Coğrafyası

Sistan ve Belucistan vilayeti İran'ın güneydoğusundadır. Kuzeyden Horasan, güneyden Umman Denizi, doğudan Afganistan ve Pakistan, batıdan Kerman ve Hürmüzgan illeriyle sınırlıdır. Yüzölçümü yaklaşık 502.187 kilometrekare olup, bunun 8.117kilometre karesi Sistan'a ve 115.813kilometre karesi Beluçistan'a ait olarak ülkenin toplam yüzölçümünün %11'ini kaplamaktadır. Bu il ülkenin en sıcak ve kurak illerinden biridir. Bu ilin bir kısmı Lut çöl çukurunu da kapsamaktadır. Genel olarak bu ilin iklimi çöl ve yarı çöl iklimidir. (Hafeznia, Ahmadipour, & Qadiri, 2010, s. 21) Dolayısıyla bölgedeki çoğu şehirde maksimum sıcaklık 62 ve çöllerde ise 82 santigrat derecenin üzerindedir. Bununla birlikte, farklı bölgelerdeki iklim çeşitliliği de onun özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. (Kaviani Rad, 2007, s. 12)

Kürt bölgelerinin coğrafyası

Kermansah, İlam, Kürdistan, Lorestan, Batı Azerbaycan ve Hamdan vilayetleri Kürt nüfusunun ana merkezleri arasında yer alıyor. Yani İlam ve Kermansah bölgelerinde ve bu illerin komşu şehirlerinde, yaşadıkları coğrafi bölgelere göre (Kalhori, Lekki, Guarani, Jafi, Uramanati vb.) dahil olmak üzere çeşitli Kürt lehçelerini konuşuyorlar. Hamadan'ın çoğu

şehir ve köyünde Lekki ve Kalhori de dahil olmak üzere Kürtçenin farklı lehçeleri konuşuluyor.

Rıza Şah Pehlevi döneminde bu bölgelerde dil ve etnik birliğin oluşmasını önlemek amacıyla Azerbaycan ve Kürdistan'ın geniş coğrafi bölgeleri bölündü. Hükümet politikası gereği Kermanşah eyaletini beş vilayete (Hemadan, Kermanşah, İlam, Lorestan ve Kürdistan) bölündü. İran platosunun batı ucu olan Zagros'un doğusu Kürtlerin yaşadığı yerdir. (Salimi Sobhan, Heydari, & Nikjou, 2016, s. 118-129)

Kuzeyden güneye uzunluğu 200kilometre olan bu il, kuzeyde Sain-Qala bölgesi, batıda Süleymaniye ve Kerkük, güneyde Diyale Vadisi, doğuda Gerus ve Hamadan arasında yer alıyor. (Nikitin, 1987, s. 97)

Türkmen coğrafyası

Türkmenler, İran'ın kuzeydoğusunda, Hazar Denizi kıyısında yer alan Türkmen Sahra bölgesinde yaşıyor. Coğrafi konum bakımından bu bölge batıdan Hazar Denizi, kuzeyden doğuya batıdan 400kilometre uzunluğundaki Türkmenistan Cumhuriyeti, doğudan ise Horasan ve yarı kurak bölgeyle sınırlıdır. Bojnord ve Dergez Vadisi, güneyden dağların eteklerine ve kuzeyden Alborz ormanlarıyla sınırlıdır. Hazar Denizi'ne dökülen su ve nehir ağı boyunca arazinin eğimi güneyden kuzeye ve doğudan batıya doğru azalmaktadır. Türkmen-Sahra nüfusunun çoğunluğu Türkçe konuşan, Sünni Müslüman olan ve Hanefi dinini takip eden Türkmenlerdir. (Guglan, 2013, s. 87-113)

Huzistan Coğrafyası

Huzistan, 64 bin 236 kilometrekare yüz ölçümüyle İran'ın güneybatısında yer alıyor. Kuzeyden Lorestan vilayeti, kuzeydoğudan Çaharmahal Bahtiyarı vilayeti, doğudan Kohgiluyeh ve Boyer-Ahmet bölgeleri, güneydoğudan Buşehr vilayeti, güneyden Basra Körfezi, Kuzey Batı ve batıdan Irak ve İlam vilayeti ile sınırlıdır. (Information, 2019, s. 124-125)

Merkeze erişim ve uzaklık

Mesafe, düzenli ve bütünleşik bir iletişim sisteminin olmayışı, hareketlerin ve ayaklanmaların ortaya çıkmasına zemin sağlayabilmektedir. Mesafe bir merkezkaç faktörü olarak kabul edilir ve bunun merkezkaç kuvvetini güçlendirmedeki etkisi hükümetin büyüklüğüne ve şekline bağlıdır. İran'daki coğrafi genişleme ve eşitsizlikler, dağlar ve insan çeşitliliği, düzenli ve bütünleşmiş bir iletişim ağının oluşturulmasını gerektirmektedir. İran'daki etnik bölgelerin temel özelliklerinden biri de sınırlara yakın ve ülke merkezinden uzak olmalarıdır. Sınır bölgeleri niteliğindeki bu coğrafi sorun, sınır bölgeleri açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

İran dahil olmak üzere, gelişmekte olan veya üçüncü dünya ülkelerinin merkezden uzak bölgelerinde tekrarlanan ihmal ve güvenlik duygusunun çeşitli boyutlarıyla yaşanması, bu bölgelerde yaşayanların sosyal, siyasi ve ekonomik adaletle saygı gösterilmediğini hissetmelerine neden oluyor. Merkezdeki koşullarla diğer uzak bölgelerde olan yaşam koşullarının karşılaştırıldığında merkezi bölgelerde yaşayanlar ciddi biçimde olanaklara sahip ve bunun tersine sınıra yakın bölgeler ve yahut diğer etniklerin yerleşim noktalarının bayağı sosyal- ekonomik sorunlar yaşamakta ve halkı genel olarak merkeze göre olanaklardan yoksundurlar. (Andalib & Asarian Nejad, 2010, s. 149-201)

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

Şekil 2: İran Coğrafyası

Merkezi yetkililerin uzak bölgelerin sorunları hakkında bilgi sahibi olmayışı ve bunlara dikkat edilmemesi siyasi-sosyal, Sosyo- kültürel, siyasi-ekonomik ve en önemlisi siyasi-güvenlik sektörünün zayıf noktaların erişmesine neden olmakla birlikte sorunlu sistemin devletten gizli kalmasına ve yönetimde yönetsel ihmallere yol açmaktadır.

Uzak bölgelerin insanları kendilerini her zaman geri kalmışlık, kültürel-sosyal-ekonomik gelişmemişlik durumu altında görmektedir. Etnik-dini gruplar arasında böyle bir tutum, ülkede ulusal güvenliğin bileşenlerini etkileyen değişkenlerin yaratılması ve güçlendirilmesi için uygun bir platform sağlamaktadır. (Hafeznia, Qasri, Ahmadi, & Hosseini, 2005, s. 4-27)

İran'ın komşu ülkeleri

İran coğrafi konumu nedeniyle en az üç bin yıldan bu yana İranlı olmayan, Arap, Türk ve Moğol kavimlerinin işgaline uğramış, bu durum bu topraklarda kültürel ve etnik çeşitliliğin oluşmasına neden olmuştur. İran'daki etnik gruplara ilişkin araştırmalardan, iki kültürel unsurun, yani dil ve dinin, etnik kimliğin belirlenmesinde diğer unsurlara göre daha fazla rol oynadığı sonucuna varabiliriz. Konuşma ve etnik köken açısından İran, dünya çapındaki diğer ülkelerle %24 benzerlikle 16. sırada yer alıyor.

Bugün bir kısmı İran'da Türk, Kürt, Arap ve Beluç etnik grupları olarak yaşamakta ve bir kısmı ise komşu ülkelerde yaşıyorlar. İran'ın komşuluğunda bu etnik grupların varlığı,

İran'ın bu ülkelerdeki kültürel nüfuzuna neden olabilese de sınır ötesi faktörlerin İran'ın iç işlerine müdahalesine de zemin hazırlamaktadır.

Genellikle milliyetçi ve ayrılıkçı fikirlerin ülkeye giriş yollarından biri de işte bu bölgelerden geçiyor. Örneğin Kuzey Irak'ın Kürdistan bölgelerindeki Kürt Demokrat Partisi, Beluçistan ve Pakistan'da "Ceyşül- Adl" terörist grubu, Irak'ta Arap Halk Hareketi ve Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde faaliyet gösteren Güney Azerbaycan Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin İran içindeki etniklere çağrı yapmaları İran için tehlike uyandırmaktadır. Dolayısıyla komşu ülkeler bir bakımdan ayrılıkçı grupların genel merkezleri haline gelmektedir. (Asarian Nejad, 2014, s. 48-59)

İran'ın karşı karşıya kaldığı tehditlerden birinin, siyasi sınırların diğer tarafında benzer etnik grupların bölgesel gelişmelerinin içerideki etnik gruplar üzerindeki etkileri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hans J. Morgenthau, etnik ve mezhepsel sorunların tırmanmasında yabancı güçlerin katılımını, uluslararası güç dengesinin kurulmasında kullanılan güçlerden biri olarak görüyor. (Golkarian & İŞIKSAL, The Unresolved Problem of the Middle East: Iran's Nuclear Energy Policy from Khatami to Rouhani, 2019, s. 416-432)

Sınır bölgelerindeki etnik ve dinsel yapı, etnik ve dinsel azınlıkların çoğunlukla İran sınırına dağılmış olmasını sağlayacak düzeydedir. Azınlıkların etnik ve dini dizilişleri sınırın diğer tarafında ve komşu ülkelerde çoğunluk grupları şeklinde dağılmış durumdadır. Bu koşullar, bölgesel gücün düşmanlarının ve rakiplerinin İran'a karşı istismar edilmesi için uygun bir zemin oluşturuyor. Bu bağlamda bölge dışı güçler (ABD, İsrail ve İngiltere gibi) ve hatta İran'ın Suudi Arabistan, Pakistan, Türkiye ve Irak gibi bölgesel rakipleri, sınırdaki etnik potansiyeli birincil strateji olarak kullanıyor. (Zarghani, 2016, s. 213)

Beluç halkı Sistan ve Beluçistan eyaletinde yaşıyor, ardından Pakistan'ın Beluçistan eyaleti ve Afganistan geliyor. Ülkenin kuzey bölgelerinde Türkmenistan'ın Türkmen halkından sınırla ayrılan Türkmenler bulunmaktadır. İran'ın kuzeybatısındaki daha geniş coğrafyada Azerbaycan Türkleri yaşamaktadırlar.

Hazar Denizi'nin batı ve doğu yönlerindeki günümüzdeki birçok bağımsız cumhuriyetler tarihsel olarak 10 Şubat 1828 tarihinde Türkmen Çay ve 12 Ekim 1813'te Rus-İran anlaşmasından kaynaklanan sınır çizgileri belirlenmiştir. Ancak İran'ın şimdiki sınırları içerisine olan etnik gruplar genel olarak sınır ötesi ayrılıkçı gruplardan etkilenmektedir.

İran'ın batısında yer alan Batı Azerbaycan, Kürdistan, Kermanshah ve İlam eyaletleri Kürtlerin merkezi vatanı sayılıyor. Bu iller, İran ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşmalar ve yabancıların müdahalesiyle diğer etnik gruplardan ayrılan Türkiye ve Irak ülkeleriyle komşudur.

İran'ın güney ve güneybatı vilayetlerindeki sınırlarında, Basra Körfezi'nin güneyindeki ülkeler, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt ile derin ekonomik, sosyal ve kültürel-dini ilişkileri olan Arapça konuşan halklar yaşamaktadır. (Golvardi, 2010, s. 42-61)

Sayı	Ayaklanma	Destekleyenler	Komşu
1	Meşrutiyet Ayaklanması	İngiltere	İngiltere, coğrafi konumu nedeniyle İran'ı Hindistan'a açılan kapı olarak görüyordu. Sovyetler Birliği'nin İran'a hakimiyetini engellemek için anayasaya müdahale etti ve meşrutiyetçilere destek verdi.
2	Şeyh Hazal İsyanı	Irak, Suriye, İngiltere	İran'ın güneybatısında olan Arap etniği Irak ve Suriye gibi diğer Arap

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

			ülkeleriyle birlikte “Büyük Arap Dünyası” ilkesini güçlendirebilirdi. Bu düşünce Arap Körfezi ülkeleri tarafından da destekleniyordu. Adı geçen ülkeler, İran'ın Arap bölgelerini ayırmak istiyorlardı. İngiltere, İran hükümetini zayıflatmak için Şeyh Hazal'ın İran'ın güney limanlarına ulaşmaya yönelik ayaklanmasını destekledi.
3	Osman Ahund İsyanı	SSCB	Sovyetler Birliği, Osman Ahund'un İran'ın kuzey bölgelerini Sovyetler Birliği topraklarına katma ve Hazar kıyılarını işgal etme hareketini destekledi.
4	Simko (Simitqo) Ayaklanması	Irak, Türkiye	Kürdistan devleti hedefi komşu Irak ve Türkiye'de yaşayan Kürtler tarafından ortaya atılmıştır. İran Kürtlerini bu ayaklanmaya katılmak amacıyla Irak ve Türkiye Kürtleri de Simitqo'nun ayrılıkçılığını desteklemişti.
5	Dost Muhammed Han İsyanı	Irak, Pakistan	Irak, Sistan'ın İran Beluçları kökenli olduğunu ve Arap köklerine sahip olduğunu ilan ederek ayrılıkçılığı körükledi. Pakistan'ın da Beluç kimliği vardır ve Beluçistan fikri Pakistan'dan gelmektedir.
6	Azerbaycan Demokratik Hareketi	SSCB	Bu ayaklanma ve ulusal eylem Sovyetler Birliği'nin desteğiyle gerçekleşti ve Mir Cafer Pişeveri liderliğinde gerçekleşti. İran sınırları içindeki Güney Azerbaycan bölgesini İran'dan ayırmak amacıyla oldu.
7	Mirza Kuçek Han Hareketi	SSCB	Bu ayaklanma ve ulusal eylem, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle gerçekleşti ve Mirza Kuçek Han Cengeli liderliğinde gerçekleşti. İran sınırları içerisinde bulunan Gilan bölgesini İran'dan ayırmak amacıyla yaşandı.
8	Kürdistan Demokratik Hareketi	SSCB	Bu ayaklanma ve ulusal eylem, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle ve Molla Mustafa Barzani'nin önderliğinde gerçekleşti. İran sınırları içerisinde bulunan Kürdistan bölgesini İran'dan ayırmak amacıyla yaşandı.

Şekil 3: İran'da gerçekleşmiş olan siyasi eylemler ve destekçileri

İran milletinin etnik ve dini kesimlerinin ve gruplarının, birbirleriyle ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimleri olan İran'ın siyasi sınırlarının diğer tarafında coğrafi-mekânsal bir dizilimin olduğu söylenebilir.

Türk komşuları

İran Azerileri dil, etnik köken ve din olmak üzere üç değişken açısından Kafkasya Azerilerine benzemektedir. Gülistan ve Türkmen Çay anlaşmalarından önce tarihi ve eski İran'ın ayrılmaz bir parçası sayılıyorlardı.

Bu nedenle İran'ın Azerice konuşan Türkleri, bu ortak noktaya dayanarak kendilerini, Araz Nehri'nin karşı yakasında ve kuzey sınırlarında yaşayan Kafkasya bölgesi Türkleri ile aynı saymaktadırlar. İran sınırlarının kuzey kesiminde ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayan Azeriler, Araz Nehri'nin her iki yakasındaki Azerbaycan bölgesinin tamamını tarihi Azerbaycan olarak görseler de İran'da yaşayan Azerbaycanlıların büyük bir kısmı Azerbaycan Cumhuriyeti'ni gönül bağlılığı hissediyor. Uluslararası gelişmelerden kaynaklanmış olan sorunlar ister istemez İran'ın merkezi hükümetini zayıflatmış durumda ve bu nedenle bir kesim İran'daki Azerbaycan Türkleri kurtuluş ve iflah yolunu ancak Azerbaycan Cumhuriyetiyle birleşmede biliyordu. (Güldiken, 1998, s. 27-35)

Öte yandan Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki milliyetçi siyasi gruplar da İran'ın Azerilerin yaşadığı bölgelerini Azerbaycan'ın birleşik topraklarının bir parçası olarak görüyor. Böyle düşünülenlere göre İran sınırları içindeki Azerbaycan toprakları, geniş ve bütünlüştürmüş Azerbaycan topraklarından ayrılıyor. İran hükümetine göre fanatik milliyetçi gruplar iki Azerbaycan'ı birleştirmeye çalışıyor ve bu da İran'ın siyasi-güvenlik konusunda özel hassasiyetler göstermesine zemin oluşturuyor.

Beluç komşuları

İran ve Pakistan'ın Beluçistan bölgesi değişkenleri arasındaki din, dil ve etnik kökenin birleşimi, bölgenin “Özgür Beluçistan” olgusunun yakınsamasını etkilemiştir. Beluçistan'ı İran'ın orta kısmından ayıran bir diğer önemli faktör coğrafi durumdur. Merkeze uzaklığı ve aktif yaşamın olmadığı çöl atmosferi olmak üzere iki coğrafi faktör bu bölgenin bölünmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Kritik nokta, bu bölgenin diğer çevre bölgelere göre merkezi yönetimi daha az sıkıntıya sokması ve bağımsızlık isteyen kapsamlı bir siyasi hareketin oluşmamış olmasıdır.

Beluçistan'a dış müdahale, Pakistan ve Afganistan olaylarından ve İran ile Basra Körfezi bölgesi ve çevresindeki Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin doğasından kaynaklanmaktadır. İran Beluçistan'ında bölgesel çatışmaların etnik köken meselesi üzerindeki etkisinin bir örneği, Baas Partisi'nin 1968'de iktidara gelmesinden sonra İran ve Irak arasındaki ilişkilerde bulunabilir. (Salimi Sobhan, Heydari, & Nikjou, Historical Examination and Analysis of Factors Affecting Iranian Ethnicities, 2016)

Kürt Komşular

Kürtler, ırk, dil, tarih ve bazı kültürel özellikler açısından Farslarla ortak noktalara sahip olsalar da din, etnik köken ve konuşma dili açısından İran'ın orta kesiminden (Farslardan) farklıdırlar. Özellikle Kürt bölgelerinin sınırları dışında homojen bir ülke olan Irak. Kürtleri İran'ın orta kısmından ayıran ve Ortadoğu'daki Kürt mekânsal parçaları arasında çekim kuvveti yaratan bu üç özelliğin birleşimi, bölgede sürekli bir krizin temelini oluşturmuştur. (Armand & Sourah, 2015, s. 24-41)

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

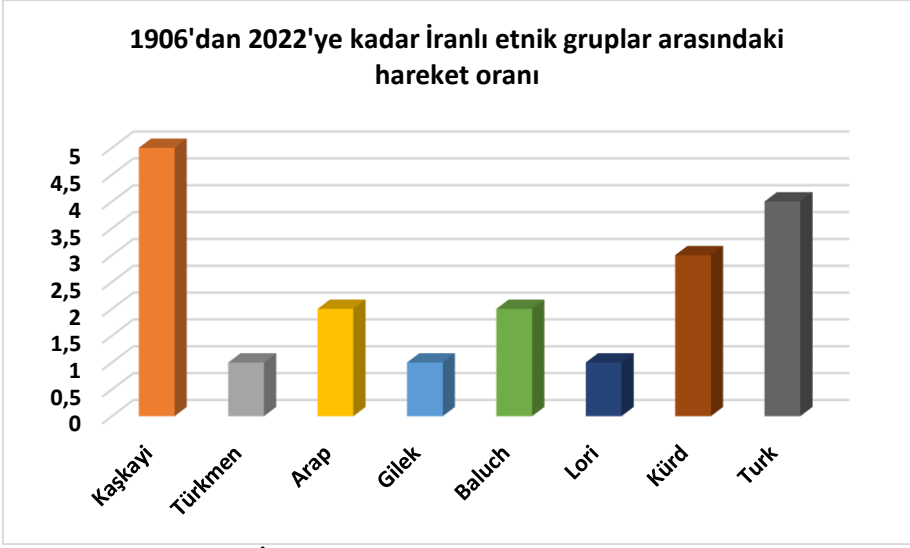
Arap komşular

Şii dininin Arap bölgesinin toprakları da Irak'ın güney bölgelerine kadar genişliyor. Arap bölgesi Huzistan'ın dini homojenliği ve bunun denizaşırı devamı, bu bölge hakkında İran'ın orta kısmına yönelik bir tür davranışsal eğilim yaratıyor. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İran'ın merkezi hükümetinin zayıflamasına zemin hazırladı. İran'daki siyasi-ekonomik zayıflık Araplar arasında milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştı. Ancak Arap halkının en kritik ayaklanmaları, dış provokasyonların etkisiyle özerklik veya ayrılıkçılık iddiasıyla 1979'da şekillendi. Fakat bu hareketler İran'ın merkezi güçlerinin eylemleri karşısında başarılı olamadı.

İran ile Irak arasında sekiz yıl süren savaş olmasaydı, belki de İran'ın güney bölgelerindeki Araplar arasında ayrılıkçılık ruhu büyüyecekti. Ancak Irak'ın İran'ın güneybatısında ve batısında Arapların yaşadığı bölgelere yönelik saldırgan saldırıları ve sınır bölgelerinin Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak askeri güçleri tarafından işgal edilmesi sonucu milliyetçilik duygusuyla farklı bir sürecin başlamasına neden oldu. Savaşın patlak vermesi sonucu bölgede çok sayıda İranlı Arap'ın öldürülmesi gerçekleşti ve doğal olarak İran Arapları arasındaki merkezîyetçilik ruhu ve İran topraklarının ve sınırlarının korunması, ulusal anlayışın gerilemesini ve Arap milliyetçiliğinin zayıflamasını sağlamış oldu. Ancak 2000'den günümüze kadar ayrılık eğilimi yeniden nesnel bir sembol haline gelmiş durumda ve terör faaliyetlerine de girişen El-Ahvaziye Cephesi'nin kurulması şeklinde bölücülüğün hedefi yeniden büyümüştür.

İran'ın Huzistan eyaleti olarak bilinen Arap bölgesi, İran'ın siyasi sistemleri açısından önem taşıyor. Basra Körfezi'ne, Arvand Nehri'ne erişim, Irak'a yakınlık, muazzam petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmak ekonomik ve siyasi önem taşıyor. (Mayel Afshar, 2012, s. 13)

İran'ın coğrafi konumu, yabancıların hareketlere müdahalesinin nedeni olarak değerlendiriliyor. İngiltere uzun yıllar boyunca İran'ın petrol kaynakları elde etmek ve Hindistan'ı yönetmek için bir köprü olarak görmüştü. Buna benzer yaklaşımla, Rusya ise Çarlık döneminden bu yana İran üzerinden açık sulara erişim sağlamaya çalışmaktadır. Bu arada, 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi sonrasında yeni rejimin dış politikadaki siyasi prosedürünün değişmesi ve "Ne Doğu ne Batı, İslam Cumhuriyeti" idealinin takip edilmesi ve emperyalizme karşı siyasi cephe oluşturması gerek batı gerekse Rusya tarafından bazı politik oyunlara maruz bırakılmıştır. Çin ve Rusya ikili oyunlarla süreci kendi lehine çevirmeye çalışırken ABD ve müttefikleri çok yönlü baskıyla - ambargolar, yaptırımlar ve uluslararası arenada izole etme politikası- İran'ı sıkıştırma ve tehditlerle yüz yüze bırakmaktadır. Buna karşılık İran ise ABD ve İsrail ile askeri, ekonomik, kültürel çatışmaların başlamasıyla uluslararası anlaşmazlıkların alanına girmiştir. İran'ın nükleer enerji alanındaki gizli faaliyetinin ortaya çıktığı 2002 yılından bu yana, uluslararası toplum tarafından İran'a çok sayıda yıpratıcı yaptırımlar uygulandı.

Grafik 6: İranlı etnik gruplar arasındaki hareket miktarı

Aynı zamanda İran'daki etnik potansiyelin İran hükümetini zayıflatmak için itici bir faktör olarak kullanılması her zaman ilgi çekici olmuştur. Bölgesel rekabet, İran'ın saldırı gücünün zayıflaması ve komşularının sayısız müdahalesi gibi faktörler, örneğin: Araplar, Türkler, Kürtler ve Beluçlar gibi etnik gruplar arasında milliyetçi fikirlerin gelişmesine, hareketlerin ve çatışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

İklim

Doğal hava durumu, sıcaklık, mevsimsel değişiklikler, yer altı akıntıları, yer çekimi olgusu, nehir ve denizlerin akışı, her ne kadar insan müdahalesinden bağımsız olsa da hareketlerin oluşmasında rol oynayan “coğrafi faktörler” olarak değerlendirilmektedir. Bu alandaki uzmanlar, bu faktörlerin coğrafi çevrenin asli ve yapıcı unsurları olduğunu kabul etmekte ve bu faktörlerin medeniyetlerin kaderinin, tarihin ortaya çıkışını, insan davranış biçimini, sosyal organizasyon ve faaliyetler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğuna inanmaktadır. (Edward, 1986, s. 33)

Coğrafi determinizm kaçınılmaz bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Coğrafi faktörlerin etkisi toplumların karakterinin oluşumunu, bireysel davranışlarını, fiziksel yapısını, insanların psikolojik yapısını etkilemektedir. (Porteous, 1986, s. 235)

Coğrafya ile ulusların siyasi gücü arasındaki ilişki üzerine araştırmalar eski Yunanlılardan bu yana, yani yaklaşık iki bin yıl öncesinden beri yapılmaktadır. Günümüzde teorisyenlerin üzerinde durduğu temel ve değerli konulardan biri de yeteneklerin ortaya çıkmasıyla ilgili olan soğuk- kuru, sıcak- nemli, sıcak- kuru ve ılıman dört iklim meselesidir. Bu teoriye göre insanların gördükleri farklı eylem ve tepkiler bu dört iklim faktöründen etkilenmektedir.

Aristoteles, “Siyaset” adlı kitabında, soğuk topraklardaki, özellikle de Avrupa'daki insanların daha cesur, ancak daha az zeki ve sanatçı olduklarını belirtiyor. Özgürlüklerini göreceli olarak korumuş olsalar da siyasi örgütlenmeleri yoktur ve yönetimden bağımsızdırlar. Asyalılar daha zeki ve yaratıcıdır. Ancak cesarete ihtiyaçları yoktur ve daima kulluk ve itaat içindedirler. Ülkelerinin iklimi nedeniyle bu iki ülke arasında yaşayan Rumlar, bu iki halk grubuna ait birtakım avantajlara ve özelliklere sahiptir. Yani hem cesur hem de

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

tetiktedirler. Ayrıca özgürlüklerini korurlar, siyasette becerikli ve bilgedirler. (Aristotle, Politics, 2016, s. 201)

Montesquieu, cumhuriyetlerin soğuk ülkelerde, güçlü duygular olmadan kurulduğunu savunuyor. Ancak tropik ülkeler için otokratik bir hükümet uygundur. Kraliyet hükümetiyle ilgili olarak bu hükümet için en doğru ortamın ılıman bölgeler olduğuna inanıyor. (Montesquieu, The Spirit of Laws, 1991, s. 194)

Dağlık bölge, İran tarihi boyunca eşitsizlikler karşısında sessizce oturmayan cumhuriyetçi, cesur, ulaşılabilir ve savaşı insanları yetiştiriyor. Ancak sert iklimlerin insan konforu açısından yetenekleri daha azdır. Soğuk ve dağlık bölgeler, ayrılıkların ve siyasi hareketlerin üreme alanıdır. Yapılan açıklamalara göre İran'ın en fazla siyasi tepki ve eylemlerinin soğuk ve yüksek dağlık bölgelerde meydana geldiği ortadadır. (Safari, Lotfi, & Atashpanjeh, 2008, s. 71-78)

SONUÇ

Araştırmanın genelliği ve bulguları göz önüne alındığında coğrafi ve iklimsel farklılıkların etkili olduğu kanaatine varılıyor. İranlı etnik gruplar arasında memnuniyetsizliğe, çatışmalara, onların hareketleri ve merkezi hükümetle olan çatışmalara yol açan özgürlük hareketleri ve ayrılıkçı hareketlerin var olduğunu dikkate alarak Sosyo-ekonomik veya Sosyo- politik nedenlerde öte en fazla iklimsel faktörlerin etkisi olmuştur.

İran'ın geniş topraklarında farklı hareketlerin ve çatışmaların olması garip ya da yeni bir şey değil. Herhangi bir gerekçeye sahip hareketler ve protestolar, yerel seçkinler ile merkezi hükümet arasında siyasi karar alma süreçlerine katılımın sınırları konusunda çatışmayı temsil ediyor. Bu gerçeği 1941 yılından beri daha etkileyici bir şekilde görmek mümkündür. Belki de günümüz şartlarda etnik grupların kentleşmesine ve zorunlu göçüne, hatta Fars dilinin ülkenin ana dili olarak resmileşmesine paraleldir.

İran'ın siyasal-toplumsal yapı ve devletçilik geleneğinde çok eski zamanlardan beri yadsınamaz bir otoriter zihniyet vardır. Bugün bile İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 15. maddesinde İran'da yaşayan tüm etnik kişilerin anadillerinde eğitim ve öğretim alabileceği öngörülmektedir. Ancak etnik gruplar (Azerbaycan Türkleri, Araplar, Beluçlar ve Kürtler) bu fırsattan yararlanamıyor ve anayasal haklarından mahrum kalıyorlar. Tepelerin soğuk iklimi cesaret ve özgürlük arayışı ruhunu canlandırırken, ayrımcılık ve merkezi hükümet tarafından görmezden gelinme mücadelenin doğasını yoğunlaştırıyor.

İslam ve Batılı düşünürlerin, insanların kişilik özelliklerini ve sosyal davranışlarını etkilediğini hep birlikte dile getirdikleri iklimin yanı sıra, dağlık bölgeler de her zaman gizli toplantılar için uygun yerler olmuştur. Ayrımcılığa uğrayanların hikayelerinin inziva yeri olduğu söylenebilir. İran'ın coğrafi tarihi, etnik grup çeşitliliği ve lehçeleri var olan bir potansiyeldir. Bazıları için bu fırsat, vizyonu ve geleceği olmadan kendi haline bırakılmıştır. İran gibi bir ülkede bu durum göz ardı edilmektedir. Bu durumda meşrutiyetin ve özgürlüğün meyvelerini yok etmeyecektir; belki de İran'daki etnikler gelecek siyasi hayatlarını tarihte arandıktan sonra tecrübe dolusu bir havzaya dayanarak yeni bir Sosyo-politik perspektif oluşturacaklar. Bu nedenle çevre bölge halklarının son yüzyıldaki siyasi davranışları ve özerklik arayışları, esas olarak ülkenin siyasi yapısındaki geçiş dönemleri ve siyasi hatalar ile bir düzenden diğerine geçiş dönemlerine denk gelmektedir.

Yani merkezi hükümetin otoritesi iç veya bölgesel ve küresel faktörlerin etkisiyle zayıfladığında ve merkezi hükümet işleri yönetemez hale geldiğinde merkezkaç siyasi güçler ve yerel-bölgesel potansiyeller devreye girecektir. Orada hükümet kurulacak ve muhtemelen yeni eyaletler hayat bulacaktır.

Sonuç olarak İran'ın bölgeyi ve ötesini etkileme potansiyeli taşıyan güçlü bir ülke olabileceği gibi etnik, dinsel ve dilsel tercihlerden kaynaklanan isyanlara ve bölünmelere de

gebe olduğu söylenebilir. İran'ın siyasi sisteminin kolektif kökenlerine eşit derecede dikkat etmesi ve ulusal birliği sağlaması için tek rasyonel çözüm, çeşitli etnik kökenleri ayırmamak veya görmezden gelmemektir.

KAYNAKÇA

- Aein Dost, S. (2012). Investigating the effects of unequal opportunities on the ethnic groups of Iran. *Thesis*, 57. Mashhad, Iran: Ferdowsi University of Mashhad.
- Andalib, Z., & Asarian Nejad, H. (2010). Security and Ethnicity in the Islamic Republic of Iran. *Iranology* (s. 149- 201). içinde Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications.
- Aristotle. (1985). *Politics Geography*. (H. Enayat, Çev.) Tehran: Kharazmi Publications.
- Aristotle. (2016). *Politics* (5 b.). (H. Enayat, Çev.) Tehran: Kharazmi Publications.
- Armand, F., & Sourah, F. (2015). Studying the Interaction and Solidarity of Iranian Ethnic Groups in the Discourse of National Unity. *Journal of Nations Research- Monthly*, 1(4), s. 24-41.
- Asarian Nejad, H. (2014). Security and Ethnicity in Iran. *National Defense Monthly Journal*, s. 48-59.
- Bates, D. &. (1996). Cultural Anthropology. R. Hoseinzadeh içinde, *The Cultural - Social Reviews* (M. Salesi, Çev., s. 419-426). Tehran: Scientific Publications of Trhran.
- Duverge, M. (1988). *Political Sociology*. (A. Shariat Panahi, Çev.) Tehran: Tehran University Press.
- Duverge, M. (1988). *Political Sociology*. (A. Shariat Panahi, Çev.) Tehran: Tehran University Press.
- Edward, S. R. (1986). *Human Ecology and Health*. (S. Dr. Aghaz, Çev.) Tehran: Institute of Social Studies and Researches.
- Giddens, A. (2010). *Sociology*. (P. W. Sutton, Dü.) s. 263.
- Golkarian, G. (2019). Iran's Strategy and Perspectives in Lobbying. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), pp. 283-399. Retrieved 09 26, 2021, from http://joiss.karabuk.edu.tr/Makaleler/1311847536_1.%20Ghadir%20Golkarian-prof.pdf
- Golkarian, G., & İŞIKSAL, H. (2019). The Unresolved Problem of the Middle East: Iran's Nuclear Energy Policy from Khatami to Rouhani. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(2), s. 416-432. doi:<https://doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2002>
- Golvardi, I. (2010). Borders, Damages and Functions. *Journal of Guide to Political, Defense and Security Policy Studies*, 1(2), s. 42-61.
- Guglan, E. (2013). Religious Customs and Traditions of Turkmens. *Habal al-Matyn Journal*, 1(2), s. 87- 113. 3 18, 2021 tarihinde alındı
- Güldiken, K. (1998). İran'daki 33 Milyon Türkü Düşününüz. *Azerbaycan Dergisi*(322), s. 27-35.
- Hafeznia, M. R., Ahmadipour, Z., & Qadiri, H. (2010). *Politics and Space*. Tehran: Yazdi Publications.
- Hafeznia, M. R., Qasri, M., Ahmadi, H., & Hosseini, H. (2005). Racial and Organizing Atmosphere Political: Case Study West and North-west of Iran. *Geopolities Quarterly*, 1(2), s. 4-27.
- Hamid, H. (1978). *The Science of Society Changes*. Tehran: Simorgh Books.
- Information, D. o. (2019). *Statistical Yearbook of Khuzestan Province*. Ahwaz: Management and Planning Organization of Khuzestan Province.
- Kaviani Rad, M. (2007). Political Regionalism In Iran (A Case Study of Baluchistan). *10*(1), s. 25-39. 11 04, 2022 tarihinde alındı

İran'daki Siyasi Ayaklanmaların Coğrafi Yönler Bağlamında İncelenmesi

- Khodrizadeh, A. A. (2007). A Study on Some New Intellectual Phenomenons Effective In Constitutional Revolution. *4*(12), s. 83-94.
- Manouchehr, M., & Moshiri, B. (1997). *General Sociology*. Tehran: Tahuri Library.
- Manouchehr, M., & Moshiri, B. (1997). *General Sociology*. Tehran: Tahuri Library.
- Mayel Afshar, F. (2012). Investigating the role of Ethnic/religious Minorities in Providing Security: Recognizing threats and opportunities. *The Quarterly Journal of Police Protection and Scurity Studies*, *4*(2), s. 5-21.
- Mir Heidar, D. (1977). *Principles and Basics of Political Geography*. Tehran: Simorgh Books.
- Mir Heidar, H. (1977). *Principles and Basics of Political Geography*. Tehran: Publication of Simorgh Books.
- Montesquieu, B. D. (1991). *The Spirit of Laws* (Cilt 1). (A. A. Mehtadi, Çev.) Tehran: Amir Kabir Publications.
- Montesquieu, B. D. (1991). *The Spirit of Laws* (Cilt 1). (A. A. Mehtadi, Çev.) Tehran: Amir Kabir Publications.
- Nikitin, B. (1987). *Kurds and Kurdistan*. (M. Qazi, Çev.) Tehran: Niloofar Publications.
- Porteous, J. D. (1986). *Environment and Behavior: Planning and Everyday Urban Life*. Boston: Addison- Wesley.
- Qavam, A. (2007). *Principles of Foreign and International Policy*. Tehran: Tehran Semat Publications.
- Rogers, R. C. (1977). *Carl Rogers on Personal Power: Inner Strength and Its Revolutionary Impact*. New York: Delacorte.
- Rogers, R. C. (1977). *Carl Rogers on Personal Power: Inner Strength and Its Revolutionary Impact*. New York: Delacorte.
- Safari, M., Lotfi, H., & Atashpanjeh, B. (2008). *The Role of Geography Factors on Human Behavior: Territory Analysing* (2 b.). Tehran: Rasa Books.
- Salimi Sobhan, M. R., Heydari, J., & Nikjou, I. (2016). Historical Examination and Analysis of Factors Affecting Iranian Ethnicities. *Journal of Policing History Studies*, *3*(8), s. 118-129.
- Salimi Sobhan, M. R., Heydari, J., & Nikjou, I. (2016). Historical Examination and Analysis of Factors Affecting Iranian Ethnicities. *Journal of Policing History Studies*, *3*(8), s. 118-129.
- Sina, A. A. (1991). *Law*. (A. Sharafkandi, Çev.) Tehran: Soroush.
- Tahbaz, M., & Jalilian, S. (2013). Compatibility Indicators With Climate in Rural Housing of Gilan Province. *30*(135), s. 26-52.
- Yagoubi Fazl, S. (2007). *About Tabriz City*. Tabriz commerce: www.tabrizcommerce.gov adresinden alındı
- Zarghani, S. H. (2016). *An Introduction to the Recognition of International Borders with an Emphasis on the Security*. Tehran: Publicaions of The University of Police Sciences.
- Zendehtdel, H., Tarakemeh, Y. S., & Masoumi, A. &. (1997). *East Azerbaijan Province, Tabriz City*. Tehran: Irangardi Publication.